

A kézirat leadásának időpontja: 2018. november 7.
Az elfogadás időpontja: 2018. november 30.

GAZSÓ Hargita

Topolya Község Múzeuma
Topolya, Szerbia
hargitagazso@gmail.com

MÉLYSÉGEK ÉS MAGASSÁGOK

Munk Arthur író, orvos első világháborúban és orosz fogságban töltött időszakának katonai orvosi szerepéről¹

Az első világháború „mikrotörténelmi” vizsgálatát célzó dolgozattal a háború éveit és a közvetlenül utána következő hadifogoly-éveket kívánom vizsgálni Munk Arthur szabadkai író (1886–1955) tapasztalatainak tükrében. A katonai orvosként megélt tapasztalatairól a *Napló 1915–1916* című kötetéből, az orosz hadifogságáról *Köszönöm addig is...* című önéletírásából, valamint *A nagy káder* című autobiográfiai érintettségű regényéből szerzünk tudomást. A dolgozat nemcsak a világháborúban és az azt követő időszak fogságban megélt nehéz élethelyzetéről kíván szólni, hanem az ebben gyökerező örömeiről is: a hadifogságban szövődő kapcsolatáról és az ebből a kapcsolatból született közös gyermekükről, akinek növekedéséről egy eddig fel nem tárt Munk Arthur-napló tudósít.

Kulcsszavak: autobiográfia, napló, első világháború, katonai orvos, hadifogoly

Az első világháborút megelőző öt évtizedben komoly fejlődésnek indult az előző háborúhoz képest a katonaegészség-ügy. Korábban a frontvonaltól jóval messzebb, több kilométeres távolságban tudták megoldani a betegellátást, tárgyalt időszakban pedig a betegszállító egységek fejlődésével, a tábori kórházak számának növekedésével, a Vöröskereszt bevonásával orvoslásra kerültek a problémák, viszont a haditechnika fejlődésével új sebesültsokszorozó tényező jelentkezett (Kapronczay–Kapronczay 2015).

¹ A szöveg az *Üdvözlét a győzőnek* című interdiszciplináris konferencián hangzott el, amelyet az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet rendezett 1918 mikrotörténelméről 2018. október 24-e és 26-a között.

A korábbi háborúkban ember az emberrel harcolt, míg az első világháborúban már a gépek is átvették ezt a szerepet, hiszen ekkor jelent meg a modern haditechnika. A magyar orvosok megközelítőleg negyven százaléka vett részt az első világháborúban. Ők nemcsak a fronton tevékenykedtek, hanem a hátszági munkákat is ellátták, rokkantakat, tartósan sérülteket láttak el (Kapronczay–Kapronczay 2015).

Munk Arthur² orvosi szolgálatos volt a munkáskórházban a Knin–Ogulin útvonalon épülő vasútnál 1913-tól. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén lévő Gračacon tartózkodott hűgával, Munk Jolánnal, az Adriai-tenger közelében, amikor telegramot kapott: hadtestét 1914. július 27-én mozgósították. Hűgától való elbúcsúzása után Budapesten keresztül érkezett Szabadkára, hogy csatlakozzon ezredéhez.

1914. augusztus 1-jétől 1917 júliusáig volt katonaoorvos az első világháborúban. 1917. július 8-án lett orosz hadifogoly. 1921 júniusában szabadult az orosz hadifogságból. 1915. november 1-jén nevezték ki a császári és királyi gyalogezredének főorvosává. Hadifogságáig a *Ludwig baka* nevű, a császári és királyi 65. gyalogezred tábori újságját szerkesztette, de publikált is a lapban. 1915. december 10-én kapott Bronz Katonai Érdemérmét hadiszalagon, kardokkal³, 1916-ban pedig Ezüst Katonai Érdemérmét adományoztak neki.⁴ Az eredeti érmek a Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti gyűjteményében találhatóak.

A naplója, a regénye és az önéletírása alapján készítettem el az alábbi térképet: milyen helyszíneken járt Munk Arthur mint katonaoorvos és mint hadifogoly az első világháborúban és hadifogságának időszakában. A legészakabbra fekvő helyszín Szentpétervár, a legkeletebbre elterülő város pedig Sadrinszk.

---

2 Munk Arthur 1886. május 25-én zsidó családban született Szabadkán. Apja, Munk Gyula, vagyon-talan magánhivatalnok, anyja, Müller Flóra, háztartásbeli volt. Tízéves, amikor meghalt édesapja, majd 1899-ben anyja is elhunyt. Nagymamája nevelte őt és hűgát, Munk Jolánt. A szabadkai Főgymnasiumban osztálytársa volt Brenner József, a későbbi Csáth Géza. Az irodalmi önképzőkörben *A kályha* című írásáért dicséretet kapott. Középiskolai tanulmányai alatt gyengébb tanulmányi eredményű gazdag diákokat tanított. Munk Arthur 1904-ben tett érettségi vizsgát. 1904 és 1909 között orvostanhallgató volt a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Orvostudományi Karán. 1909. október 23-án orvosdoktori oklevelet szerzett, közben egy évig (1907) katonaként szolgált Salzburgban. Cselédkönyves orvos lett, pesti kórházakban dolgozott 1911 és 1913 között, közben hajóorvosként a Cunard Line óceánjáróin is megfordult.

3 A 43593. szám alatt található 76. folioszámú, 1915. december 10-én véglegesített kitüntetés: a Bronz Katonai Érdemérmét a kardokkal veszélyes harci körülmények közötti sebesültmentésért, illetve kolerabetegek gyógyításáért kapta Munk Arthur. A tiszti kitüntetési javaslati dokumentuma a HM HIM Hadtörténelmi Levéltárban és Irrattárban található, a kérelmet az 1915. október 12-i buryakivkai csata után adták be.

4 A 43593. szám alatt található a 166. folioszámú, 1916. november 13-án ratifikált Ezüst Katonai Érdemérem a kardokkal. Veszélyes harci körülmények közötti sebesültmentésért kapta Munk Arthur. A tiszti kitüntetési javaslati dokumentuma a HM HIM Hadtörténelmi Levéltárban és Irrattárban található.

Munk Arthur nyomában 1914 és 1921 között

Központi kutatási területem a hadiorvos-téma aspektusa, az író és orvos tekintete, amely az események és irodalmi vetületük között egy jellegzetes kapcsolattípusnak számít.

Az első világháború témája kiterjed Munk Arthur regényeire, naplójára és önéletírására. Legkorábbi első világháborús jegyzeteit kiadatlan noteszlapjai, jegyzetfüzetei őrzik a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában. A már kiadásban is, 1999-ben megjelent *Napló 1915–1916* a háborúemlékezetet, a traumafotográfia tematikáját hozza mozgásba. Kutatásaim nemcsak az író és orvos arcélének megrajzolását, hanem a harcok, az ezred dokumentálását, hőskultuszát tűzték ki célul mintegy létrehozva a háború muzealizálását, az ezred múzeumát. Az 1930-ban megjelent autobiográfiai érintettséggű regény, *A nagy káder (Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországból)* az első világháborúban hadifogságba esett élettapasztalatát reprezentáló kötet. A *Köszönöm addig is... (Egy orvos életrégenye)* című, először 1953-ban napvilágot látott önéletírása⁵ az első világháború történéseit röviden tárja elénk, a hadifogság kapcsán pedig – több esetben – *A nagy káder* című kötet szövegeit veszi át és alakítja át. Ez a három kötet és a Munk-hagyaték szolgál alapul mostani kutatásomhoz.

Az érdekel a *Napló 1915–1916* személyes narratív forrásában, hogy milyen érzései voltak a háborúban, hogyan gondolkodott, döntött egy katonaoorvos és író. Főleg a történeti eseményeket ismerhetjük meg belőle, de az ember, az író viszonyát a történésekhez, véleményét is az eseményekről. Az „*ember a történelemben*” (Molnár 2015, 7) tárul elénk saját reflexióival a külvilág eseményeire,

5 Az önéletírás kézirat a Szabadkai Városi Múzeum Történeti gyűjteményében található I-4868 leltári szám alatt.

amikor a háborús cenzúra miatt a sajtóból csak részleges információ jutott el az olvasóhoz. „Amiről megvan a magunk emlékezete, az a komparáció egészen más élményét hozza meg, mint az, amit a közösségi emlékezet részeként ismerünk” (Faragó 2005, 88). A Munk Arthur-i világérzékelés egyben katonatorvosi és egyben írói attitűdöket is mutat. Objektív leírásokat ad a naplóiban a valóságról, mintha fényképezőgéppel, kamerájával pásztázná a segélyhelyeken, lövészárkokban, kórházakban történeteket. Viszont önéletírásában, a *Köszönöm addig is...* címűben, valamint *A nagy káder* című háborús regényében alkalmanként már-már élcélödvé, humorosan gondol vissza a történetekre.

A *Napló 1915–1916* visszaemlékezéssel kezdődik, az elmúlt egy év időintervallumában történetekről számol be az első világháború megkezdése óta. „A visszaemlékezésben nem a kultúra örökíti meg magát. A visszaemlékezés ugyanis szubjektív és magánjellegű értelemben idézi a múltat” (Faragó 2005, 88). A napló írója szerint 1915. október 28-án kapta az olajzöld füzetet hűgától, Munk Jolántól tábori postán. Tizenöt hónapja tartott akkor a háború. Jó állapotban maradt meg a kézirat, azaz a napló, nem viseli magán a háború viszontagságait a kis jegyzetfüzetekkel, noteszekkel ellenben, amelyek a valós napló vezetésére szolgáltak addig, amíg meg nem kapta az olajzöld füzetet. A kis méretű noteszekbe rövid bejegyzéseket tett a napokkal, eseményekkel kapcsolatban 1914-től, a mozgósítástól, térképeket készített a csapatok elhelyezkedéséről, rajzokat közölt katonatársairól.

A füzet nagysága, oldalainak száma formálta a naplóírást is. A füzet utolsó oldalainál abbahagyta a naplóírást, és tintával összefoglalta az elkövetkező hónapok, évek háborús történéseit, amely összefoglaló majd *A nagy káder* és a *Köszönöm addig is...* témája lesz.

A naplóírást ihletésére egyetlen mondattal válaszolt: „Hivatása volna, hogy magába szedje a háborús élményeim javát – valószínűleg – azon céllal, hogy késő vénségemre legyen mit olvasni az unokáimnak” (Munk 1999, 15). Tehát a megörökítés és az emlékeztetés motiválta, és egyben az a belső világába való visszavonulás, amely, mint értelmiséginek, egyetlen út volt a túléléshez.

Fénykép és irodalom viszonya

A *Napló 1915–1916* című kötetben a szöveg néhány fényképpel tűzdelt. Egy szövegbeli utalás szerint amerikai kis fényképezőgép volt Munk Arthurnál a háborúban, azzal készítette és készíttette a fotókat. Több esetben az eredeti, kéziratban lévő fotókat nem közli a kiadott napló. A kéziratban lévő fényképek mellé, valószínűleg a kötet szerkesztője, Dér Zoltán feljegyezte, mely fotók reprodukálhatatlanok, és emiatt nem kerülhetnek bele a kiadványba.

A naplóban az ekphraszisz, a vizuális reprezentációk verbális reprezentációja figyelhető meg. De előfordul az is, hogy a kép mellett szöveg szerepel, viszont a kép kimarad rossz minősége miatt, mint az alábbi esetben is: „Ez a kép még a Berem'nyan⁶ előtti Stellung mellett készült. A bakáink éppen akkor érkeztek meg egy kiürített faluból mindenféle összelopkodott holmikkal. Van ott malac, csirke, tükör, ablak, stb.” (Munk 1999, 54).

**Összelopkodott holmikkal bővül az ezred „múzeuma”. A közép-
en a malacokkal Munk Arthur. A fénykép a Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti
Tárának tulajdona**

Ez a fotó megtalálható a napló kéziratos verziójában, viszont gyenge minősége miatt kimaradt a *Napló 1915–1916* című kötetből.

Az is bizonyítja azt, hogy Munk Arthur nem azonnal írta a bejegyzéseket – sőt, késleltette, vagy akár jóval később – a kéziratos naplójába, hogy az 1915. szeptember 14-e körül történt események után egy 1915. október 10-én, a *Borszem Jankóban* megjelent írását vágja ki és ragasztja be, amelyet Berem'nyanban fogalmazott meg. Az újság csak később érkezhett meg a háborús helyszínre és ragaszthatta be a naplóba a publikációt, viszont az újságkivágás után 1915. szeptember 15-i jegyzetek következnek. Ez bizonyítja, hogy noteszjegyzetek alapján később kerülhetett sor az olajzöld naplóba való írásra.

1915. november 12-én történt az első olyan naplóbejegyzés, amely datálva van. Ekkor kezdte naprakészen vezetni a naplót. A fényképnél is pontos dátum-megjelölést adott, tehát a fényképeket a helyszín közelében hívták elő. „1915. november 12. Ma lettem főorvos. Nagy büszkén és izgatottan varrtuk fel a második csillagot. Mindjárt le is fotografáltattam magamat a legkülönbözőbb pózban, még ágyúcsövön is, a 17. sz. feldkanone ezred egyik ágyúján, hadd bámuljanak késő unokáim” (Munk 1999, 52).

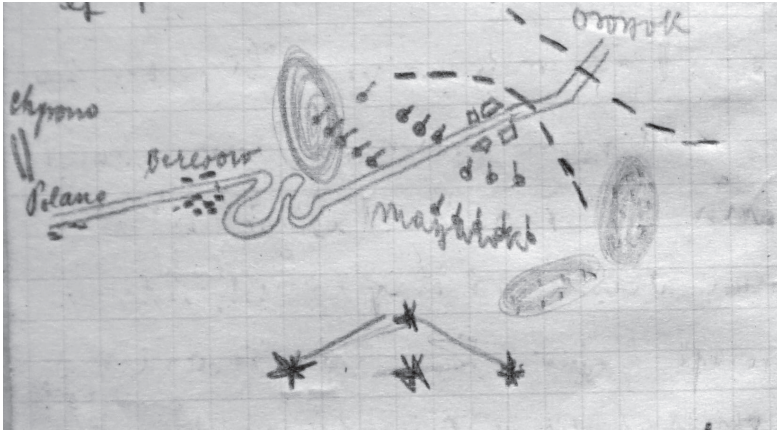
6 Berem'nyan a mai Ukrajna területén elhelyezkedő település.

Munk Arthur az ágyúcsövön. A Munk család egykori fényképalbumából

Az alábbi, a segélyhelyről szóló leírásban szintén a jegyzeteire, jegyzetfüzetére támaszkodhatott, hiszen azokban több leírás, megjegyzés, térkép, rajz is kapcsolódik a helyszínhez:

A Hilfsplatzomat hátrább vittem egy Beresow nevű kis faluba. Beresow azonban kissé messze volt a harcvonaltól. Előbbre hoztuk a Hilfsplatzot vagy ezer lépéssel egy híd alá, amely az országúton vezetett keresztül. Itt se maradhattunk. Ez a híd volt a csapatok élelmezésének összekötője, az oroszok – csekélység – 24/cm kaliberű lidith 20 gránátokkal lőtték a hidat. Visszamentünk Beresowba. Ott se volt egy nyugodt pillanatunk. Kora reggel már lőtték az oroszok a Beresowban – Hilfsplatzom mellett felállított ágyúállásokat. Elképzelhető, hogy milyen óriási ágyúharc volt, ha csak az én segélyhelyem körül 32 darab ágyunk volt felállítva. Az oroszok folyton lőtték a falut (Munk 1999, 27).

Munk Arthur által készített térkép a Beresow környéki harcokról a jegyzetfüzetében. Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár

A további első világháborús és az orosz hadifogoly-tapasztalatait kronológiailag *A nagy káder* és a *Köszönöm addig is...* örökíti meg. Az előbbi tematikája az első világháborút követő hadifogoly lét – ezt alcíme is jelzi: *Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországból* –, tehát az oroszországi fogolyéletére koncentrálnak; a *nagy káder* szókapcsolat is Szibériát szimbolizálja. *A nagy káder* című kötet kézírata a hadifogságából való szabadkai hazatérése, 1921 után keletkezhetett. Ugyanezen szövegkorpusz legnagyobb hányadát emeli be a *Köszönöm addig is...* című önéletírásába, amelyben az életéről kapunk képet; az orosz hadifogoly lét tapasztalatainak szövege kissé átalakítva, de megegyezik *A nagy káder* szövegével.

Míg a *Napló 1915–1916* című kötetben a történetmesélés a tárgyilagosságra összpontosít, addig a *Köszönöm addig is...* című önéletírásban a visszaemlékezés már humorral telítődik:

Háromnapos szabadkai „lógás” után végre elhatároztam, hogy bevonulok csapatomhoz. Szép lassan utánuk kullogtam, vigyáztam, nehogy összetalálkozzunk. Zászlóaljam azonban váratlanul visszafordult a Száva partján és Klenák közelében – nekem jött. A találkozást nem kerülhettem el. Így hát vagy tíznapos késéssel értem utól a szabadkai háziezredet (Munk 2018, 95).

Az elbeszélő ezredorvos szeretett volna lenni, mert azt kevésbé veszélyes műfajnak tartotta. De kiküldték az állásba Strasovec őrnagya mellé, ugyanis az őrnagy félt a megsebesüléstől, így hiúsult meg az ezredorvossá válásának vágya, ugyanis ekkor ejtették hadifogságba az oroszok.

Bosszantott ez a Strasovec-ügy. Hát hogy képzeled az őrnagy? Ellentámadást csinálnak a mieink és én majd futok az őrnagy után a kötszerrel és csipeszekkel, mint egy juhászcutya. Arra persze nem is gondol, hogy én is belefordulhatok ott mellette. Aztán ki kötöz be majd engemet? Majd talán minden törzstisztre jut egy császári és királyi tartalékos főorvos. Káundká. Ördög vigye az egészséget... (Munk 1930, 21).

Jekatyerinburgba⁷ küldték a hadifogoly Munk Arthurt. Az elbeszélő kapott egy igazolványt, amellyel szabadon mozoghatott a városban. 1918 májusában ekként írt a „szabadságáról”:

A toaletttemmel hamarosan elkészültem. Felöltözök. Áh – így egészen más, civilben. Három évig hordtam az uniformist. Lehetséges? A sarokba dobott formaruha most már valóságos kényszerzubbonynak tűnt fel... Három év óta először kötöm meg a nyakkendőm csokrát. Ügyetlen vagyok: elszokott a kezem az ilyesmitől. Nehezen megy. Milyen furcsa: tükör előtt öltözködni... (Munk 1930, 126).

A svéd Vöröskeresztnek húszezer hadifoglyot kell ellátnia, gyógyítania Jekatyerinburgban, de egy orvosuk sem volt erre a munkakörre. Mielőtt még elkezdett volna dolgozni, kéthetes szabadságot kapott, hogy kipihenje magát, felmérje a hadikórházak helyzetét. A kórházak metaforikus helyé váltak számára, ahol egymásra hatottak a fizikai terek és a narratívák.

Sorra jártuk a kórtermeket. A kórház tele volt a legkülönbözőbb nemzetiségű hadifoglyokkal. A súlyos betegek és halálra rokkantak kitörő örömmel fogadtak és mint „megváltójukra” reménykedve néztek fel rám. Ők szegények azt hitték, hogy én hozom számukra váratlanul a régen várt szabadulást. A súlyos, reménytelen betegek gyógyulásukat várták tőlem (Munk 1930, 142).

Az egyik jekatyerinburgi operettesten az elbeszélő beleszeretett egy lengyel-orosz hölgybe, Elza Schliskewitz⁸-be. A rigai származású hölgy rokonlátogatáson volt éppen testvéreivel. Pár hónap múlva Munk Arthur feleségül vette.

A jekatyerinburgi svéd Vöröskereszt elrendelte, hogy ezentúl Sadrinszkban⁹ és Kresztiben legyen a fogolykórház. Odarendelték Munk Arthurt is, így felesége is követte őt.

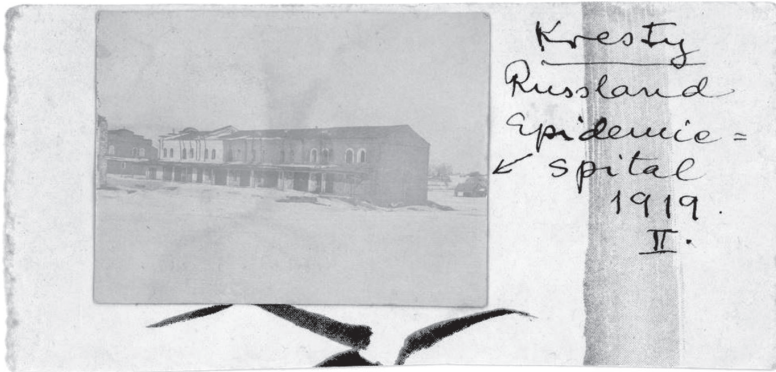
7 Jekatyerinburg a mai Oroszország területén fekszik, Szabadtól megközelítőleg négyezer kilométerre.

8 Elza Ida Gertrud Schliskewitz 1893. március 18-án született Rigában evangélikus családban.

9 Sadrinszk a mai Oroszország területén található, Jekatyerinburgtól 220 kilométerre.

Kresztiben már néhány ezer hadifoglyot találtam a lágerben: Oroszország hajótöröttjeit. Ezerszer csalódott, lerongyolt, kiéhezett, meggyötört, küzdelemre képtelen emberi roncokat. Ezek a szerencsétlenek itt a lágerben türelmesen várták a hadifogoly transzportok hazaindulását, az évek óta remélt evakuálást (Munk 1930, 197).

Munk Arthur fotója és kézírása a járványkórházzról Kresztiben, 1919 februárjában. Petőfi Irodalmi Múzeum, Művészeti Tár

Sadrinszkban az elbeszélő nem volt tisztában orvosi tudásával, ugyanis a betegek nem akartak gyógyulni. „Az olyan betegségek, amelyek a polgári élet fizető praxsisában egy hét alatt gyógyultak, itt legalább egy hónapon át húzódtak” (Munk 1930, 264–265). Egyesek véleménye szerint azért, mert az emberek nem akartak kikerülni a kórházból a lágerbe, ugyanis jó volt az étkeztetés.

Az elbeszélő mint vándor folyton különböző tereken, városokon halad át, távlatokat vált. Ezek a váltások teszik lehetővé a valóságtapasztalatot. Az elbeszélő saját kognitív térképe metaforának tekinthető, mely „...alapján a személy saját történetének meghatározott pontjához tudja kötni az adott helyen történő eseményeket. Alkotórésze az autobiográfiai memóriának is” (Kállai 2010, 216).

Sadrinszket ott kellett hagyniuk, mert Kresztibe helyezték át a betegeket és a foglyokat takarékoság miatt. Hadifogolyvárosnak hívta Munk Arthur Kresztit, ugyanis a hadifoglyok műhelyekbe csoportosultak és termékeket gyártottak, magyar színházat építettek. Nappal a sebesülteket látta el az elbeszélő, éjjel Szibéria felé vándoroltak a Vörös Hadsereg elől. „Rengeteg sebesültet, förtelmesen megcsonkított sebesült katonát kaptunk a frontról. Voltak olyan napjaink, hogy nappal a sebesülteket láttuk el, éjjel meneteltünk tovább Szibéria felé” (Munk 1930, 303).

Ettől az időszaktól kezdve több történetet datált, előtte szinte se időpontot, de helyszínt sem lehetett azonosítani. Sadrinszkban 1919 őszén egy új beteg-

séggel találta szembe magát, amelyet nem tudott azonosítani, viszont a frontról több, ebben a betegségben szenvedő katona érkezett. 1919. szeptember 26-án körül ekként írt erről:

A gimnázium épületét is járványkórház céljaira kellett átalakítanunk. A frontról valami új, ismeretlen betegséggel szállítják ide a katonákat. Az oroszok iszpánkának hívják a betegséget, amely néhány nap alatt végez a beteggel. Tanácstalanul állok ezzel a különös betegséggel szemben (Munk 1930, 336).

1919. november 7-én született meg Sadrinszkban a kisfiuk, Munk György. A harmadik orosz telet érte meg az elbeszélő. Ekkor kezdte vezetni újabb noteszt, füzetét, melybe feleségével, Elza Schliskewitz-cel felváltva írt a gyermek növekedéséről, történésekről német, orosz és magyar nyelven. Nemcsak bejegyzések, hanem rajzok, fényképek is tarkítják a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében található naplót.

1919. november 20-án elterjedt a katonák között a flekktífusz.¹⁰

A katonák behurcolták a városba a flekktífuszt. Rettenetes betegség. Otthon is láttam flekktífuszt, de az könnyű gyermekbetegség volt ehhez képest. A civilkórház fertőző osztálya zsúfolva van flekktífuszos betegekkel... A városnak majdnem minden házára jut egy beteg. A katonaság számára már a második járványkórházat nyitottuk meg (Munk 1930, 340–341).

A flekktífuszosokat nem tudták eltemetni a mínusz harminc fokban. Flekktífuszos lett maga az elbeszélő és felesége is. Munk Arthur alig élte túl a betegséget.

Végül 1921 közepén csellel szabadultak Szentpétervárról, a hadifogságból. Elhítette Munk Arthur a feletteseivel, hogy a másikuk beleegyezésével távozik családjával együtt. A sikeres csel után egy hónapig utaztak hajóval, majd vonattal Szabadkáig.

Ekként összegzi a *Köszönöm addig is...* című kötetben a háborús éveket:

Három esztendőt töltöttem a különböző frontokon zászlóalj-orvosi minőségben. Ezerszer és ezerszer leskelődött rám a halál és íme: megmaradtam. Kollégáim, – akik lakkcipős sarkantyút pengettek a mögöttes országrészek aszfaltjain – elpusztultak különböző fertőző bajokban. És én, aki tetvesen, rühesen bújtam a gránátok elől a föld alá, – életben maradtam. Pedig hogy irigyeltem őket akkor! Leváltásomról szó sem lehetett. Kinek milyen beosztása volt, abban maradt végig. A harctéri

---

¹⁰ Bőrkiütést is okozó tífusz, amelyet a ruhatetvek terjesztettek.

szolgálatra beosztott addig, amíg el nem pusztult vagy fogságba nem esett, kint maradt a fronton. Kínlódtunk, szenvedtünk éveken át és nem tudtuk: kiért és miért mindez? (Munk 2018, 96).

Visszatérve a dolgozatom címéhez: mélységek és magasságok, Munk Arthur író, orvos az első világháború és az orosz hadifogság mélysége és bugyrai után megtapasztalhatta az ebben rejlő magasságot is:

Amint Elzával szemtől szembe ültem, valami csodálatos, eddig sohasem észlelt érzésem támadt: ő az, akit kerestél az orosz fogságban, őmiatta estél fogságba, érte szenvedtél. Ő érte jöttél most el a világ egyik végéről, ezer és ezer verszten át, ezer viszontagságon keresztül. Most már igazán nincs miért neheztelnem a káundkára, a császári és királyi hadügy-miniszterre, hisz ő vezényelt engem ide... mindent neki köszönhetek (Munk 2018, 168).

Irodalom

- Faragó Kornélia. 2005. *Kultúrák és narratívák. Az idegenség alakzatai*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Kállai János. 2010. Globális és lokális terek. *Helikon* (1–2): 211–219.
- Kapronczay Károly–Kapronczay Katalin szerk. 2015. *Háború és orvoslás: Az első világháború katonaegészségügye, annak néhány előzménye és utóélete*. Budapest: Magyar Orvostörténelmi Társaság.
- Molnár Eszter Edina szerk. 2015. „...az irodalmat úgyis megette a fene”. *Naplók az első világháború idejéből*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum.
- Munk Arthur. 1930. *A nagy káder. Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországból*. Budapest: Pantheon.
- Munk Artúr. 1999. *Napló 1915–1916*. Szabadka: Életjel.
- Munk Artur. 2018. *Köszönöm addig is... Egy orvos életregénye*. Budapest: Jakab és Komor tér 6. Egyesület.

Hargita GAZSÓ

LOWS AND HIGHS

About the military Doctor Role of Doctor and Writer Arthur Munk During World War I and his Russian Imprisonment

With a paper dealing with the micro-historic examination of World War I, I want to examine the years of war and the subsequent years of captivity based on the experiences of Arthur Munk, a writer from Subotica, Serbia. About his experiences

as a military doctor, we learn from his 1915–1916 book titled *Napló* [*Diary*], and about his time spent as an Russian prisoner of war we learn from his autobiography titled *Köszönöm addig is...* [*Thank you in the meantime...*] and his autobiographic novel *A nagy káder* [*The Great Cadre*]. This paper does not only address the difficult life situation during the World War and during his subsequent period spent as a prisoner of war, but it also addresses the delights rooted in them: his relationship built in captivity and the child born of that relationship whose development is chronicled by the so far unknown diary of Arthur Munk.

Keywords: autobiography, diary, World War I, military doctor, prisoner of war

Hargita GAŽO

DUBINE I VISINE

O ulozi jednog vojnog lekara u Prvom svetskom ratu i za vreme ruskog ratnog zarobljeništva: pisac i lekar Artur Munk [Munk Arthur]

U radu metodom „mikroistorije” istražujem godine Prvog svetskog rata i period ratnog zarobljeništva koji je sledio na rat analizirajući iskustvo Artura Munka [Munk Arthur] (1886–1955), subotičkog pisca. O iskustvu vojnog lekara svedoči njegov dnevnik (*Napló 1915–1916*), o ruskom ratnom zarobljeništvu njegova autobiografija *Köszönöm addig is...* [Hvala vam do tada...], kao i roman sa autobiografskim crtama *A nagy káder* [Veliki káder]. Rad se ne bavi samo teškim životnim situacijama u koje je Munk dospao za vreme Prvog svetskog rata i u periodu ratnog zarobljeništva, već se osvrće i na radosti koje su Munku ove situacije donele: na ljubavnu vezu koja se razvila u ratnom zarobljeništvu, na plod ove veze, na dete, o čijem rastanju nas obaveštava jedan sve do sada nepoznati dnevnik Artura Munka.

Ključne reči: autobiografija, dnevnik, Prvi svetski rat, vojni lekar, ratni zarobljenik